

## Міжнародний досвід кримінальної відповідальності за дезертирство

*Драган Олена Василівна<sup>1</sup>, Воробей Петро Адамович<sup>2</sup>,  
Вільгушинський Михайло Йосипович<sup>3</sup>*

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	343.343.6(100)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20327089>

**Анотація.** У статті проведено комплексний порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за дезертирство в умовах воєнного стану на прикладі законодавства Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччини, Франції та Ізраїлю. Досліджено особливості нормативного закріплення складу дезертирства, підходи до визначення його об'єктивних та суб'єктивних ознак, а також специфіку кримінально-правової кваліфікації цього діяння в умовах збройного конфлікту та воєнного стану. Особливу увагу приділено аналізу положень ст. 408 Кримінального кодексу України та проблемам її практичного застосування в діяльності органів досудового розслідування і суду. Обґрунтовано, що ключовою проблемою кваліфікації дезертирства в українській правозастосовній практиці є встановлення прямого умислу військовослужбовця на остаточне ухилення від проходження військової служби та розмежування дезертирства із самовільним залишенням військової частини або місця служби. Проаналізовано доктринальні підходи вітчизняних і зарубіжних вчених щодо визначення юридичної природи дезертирства як триваючого військового кримінального правопорушення. На основі аналізу міжнародного досвіду встановлено, що сучасні моделі кримінально-правового реагування на дезертирство поєднують репресивні, превентивні та реабілітаційні механізми. Визначено, що у правових системах європейських держав та Ізраїлю важливе значення надається диференціації кримінальної відповідальності залежно від мотивів поведінки військовослужбовця, тривалості незаконної відсутності, факту добровільного повернення до місця служби та наявності психологічних розладів, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР), спричиненого участю у бойових діях. За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність шляхом імплементації окремих елементів міжнародного досвіду, запровадження більш чітких критеріїв розмежування військових кримінальних правопорушень, а також розвитку механізмів індивідуалізації покарання з урахуванням психоемоційного стану військовослужбовців в умовах війни.

<sup>1</sup> завідувачка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету власності та права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, м. Київ, Україна Orsid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5696-6360>

<sup>2</sup> професор кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права, доктор юридичних наук, професор, Віцепрезидент НАН ВО України, академік, м. Київ, Україна Orsid: <https://orcid.org/0000-0003-2470-1920>

<sup>3</sup> професор кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, м. Київ, Україна Orsid: <https://orcid.org/0000-0002-0630-9055>

**Ключові слова:** дезертирство, військові кримінальні правопорушення, воєнний стан, кримінальна відповідальність, покарання, міжнародний досвід, військова юстиція, військовослужбовець, національна безпека, кримінальне право, обороноздатність держави, превенція злочинності.

### International Experience of Criminal Liability for Desertion

**Abstract.** The article provides a comprehensive comparative legal analysis of criminal liability for desertion under martial law based on the legislation of the United States of America, the Federal Republic of Germany, France, and Israel. The study examines the specific features of the statutory regulation of desertion, approaches to defining its objective and subjective elements, as well as the peculiarities of criminal-law qualification of this offense in conditions of armed conflict and martial law. Particular attention is paid to the analysis of Article 408 of the Criminal Code of Ukraine and to the problems arising in its practical application by pre-trial investigation bodies and courts. It is substantiated that the key issue in the qualification of desertion within Ukrainian law enforcement practice lies in establishing the direct intent of a servicemember to permanently evade military service and in distinguishing desertion from unauthorized abandonment of a military unit or place of service. The article analyzes doctrinal approaches of domestic and foreign scholars concerning the legal nature of desertion as a continuing military criminal offense. Based on the analysis of international experience, it is established that modern models of criminal-law response to desertion combine punitive, preventive, and rehabilitative mechanisms. It is determined that in the legal systems of European states and Israel significant attention is paid to differentiating criminal liability depending on the motives of the servicemember's conduct, the duration of unlawful absence, the fact of voluntary return to military service, and the presence of psychological disorders, particularly post-traumatic stress disorder (PTSD) caused by participation in hostilities. As a result of the study, proposals are formulated for improving the legislation of Ukraine on criminal liability through the implementation of certain elements of international experience, the introduction of clearer criteria for distinguishing military criminal offenses, and the development of mechanisms for individualization of punishment taking into account the psycho-emotional condition of servicemembers during wartime.

**Keywords:** desertion, military criminal offenses, martial law, criminal liability, punishment, international experience, military justice, servicemember, national security, criminal law, state defense capability, crime prevention.

### Вступ

В умовах триваючої збройної агресії проти України питання забезпечення належного рівня військової дисципліни набуває визначального значення для підтримання обороноздатності та національної безпеки держави. Одним із найбільш суспільно небезпечних військових кримінальних правопорушень є дезертирство. Дане кримінальне правопорушення безпосередньо впливає на боєготовність військових формувань, ефективність виконання бойових завдань та стан правопорядку у військовій сфері [5]. У сучасних умовах воєнного стану це діяння виходить за межі суто дисциплінарного порушення та розглядається як чинник, що здатний створювати загрозу функціонуванню системи оборони держави.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду криміналізації дезертирства, що дозволяє виокремити найбільш ефективні моделі кримінально-правового регулювання, які поєднують суворість санкцій із дотриманням принципів справедливості, індивідуалізації покарання та спеціальної превенції. Задачею дослідження є аналіз міжнародного досвіду кримінальної відповідальності за дезертирство та його імплементація у вітчизняне законодавство.

Методи дослідження. Основу роботи складають діалектичний, системно-структурний, формально-логічний, догматичний та порівняльний методи.

Стан дослідження. Проблематика кримінальної відповідальності за дезертирство є предметом активних наукових досліджень у вітчизняній кримінально-правовій доктрині, особливо через призму правового режиму воєнного стану та імплементації міжнародних стандартів військової юстиції. Значний внесок у дослідження зазначених питань зробили В. Я. Тацій, В. І. Борисов [1], П. П. Богуцький [2], М. Пашковський [3], В. Федірко [4], та інші науковці, праці яких присвячені проблемам військових кримінальних правопорушень, особливостям їх кваліфікації та вдосконаленню механізмів кримінально-правового забезпечення військової дисципліни.

### Результати

У сучасній вітчизняній кримінально-правовій доктрині дезертирство розглядається як тривале військово кримінальне правопорушення і характеризується не лише фактом самовільного залишення військової частини або місця служби, але й наявністю стійкого умислу військовослужбовця ухилитися від подальшого проходження військової служби. Науковці наголошують, що визначальною ознакою дезертирства є саме суб'єктивний критерій — спрямованість умислу військовослужбовця на остаточне припинення виконання військового обов'язку. Так, М. І. Пашковський обґрунтовує, що правова природа дезертирства полягає у поєднанні двох взаємопов'язаних елементів: фактичного залишення місця служби та сформованого наміру не повертатися до виконання військових обов'язків у майбутньому. На думку дослідника, саме нерозривний зв'язок між зовнішнім проявом поведінки та психічним ставленням особи до військової служби визначає специфіку цього складу кримінального правопорушення [3]. Водночас у правозастосовній практиці суттєвою проблемою залишається доказування спрямованості умислу на остаточне ухилення від військової служби. Як слушно зазначає В. Федірко, складність встановлення безстрокового характеру такого наміру нерідко зумовлює перекваліфікацію дій винної особи зі ст. 408 Кримінального кодексу України («Дезертирство») на ст. 407 КК України, яка передбачає відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби [4]. У зв'язку з цим ключового значення набуває належна оцінка доказів, що підтверджують мотиви поведінки військовослужбовця, тривалість його відсутності, спосіб приховування місця перебування та інші обставини, які свідчать про наявність умислу на остаточне ухилення від проходження військової служби.

Аналіз законодавства зарубіжних країн свідчить про існування різних підходів до визначення моменту, з якого самовільне залишення військової частини або місця служби вважається дезертирством. У низці європейських країн законодавець застосовує не лише суб'єктивний критерій спрямованості умислу особи на остаточне ухилення від військової служби, але й формалізовані часові межі відсутності військовослужбовця, після спливу яких діяння може кваліфікуватися як дезертирство. Зокрема, у військовому законодавстві Франції одним із критеріїв кримінально-правової оцінки є тривалість незаконної відсутності військовослужбовця. Відповідно до положень Кодексу військової юстиції Франції, самовільна відсутність військовослужбовця у воєнний час понад визначений законом строк може визнаватися дезертирством, навіть за відсутності прямого зізнання щодо наміру остаточного ухилитися від служби [7].

У науковій літературі багато вчених звертають увагу на те, що французька модель спрямована насамперед на забезпечення оперативності військової юстиції та підтримання стабільної військової дисципліни в умовах бойових дій. У французькій правозастосовній практиці тривала відсутність військовослужбовця — зокрема понад шість діб у період воєнного стану або під час виконання бойових завдань —

розглядається як обставина, що створює презумпцію наміру ухилитися від подальшого проходження служби. Такий підхід дозволяє полегшити процес доказування суб'єктивної сторони вказаного кримінального правопорушення, що є характерними для багатьох правових систем і в тому числі для України. Водночас навіть за наявності формалізованого строку остаточне рішення про кваліфікацію діяння ухвалюється судом з урахуванням усіх фактичних обставин справи, мотивів поведінки військовослужбовця та умов проходження служби. Науковці зазначають, що встановлення законодавчих часових критеріїв має важливе значення для забезпечення єдності судової практики та правової визначеності. Крім того, така модель сприяє розмежуванню дезертирства від самовільного залишення військової частини, що особливо актуально в умовах воєнного стану, коли належне функціонування системи військового управління безпосередньо залежить від своєчасного реагування на порушення військової дисципліни. Для законодавства України про кримінальну відповідальність використання окремих елементів французької моделі могло б мати позитивне значення в аспекті удосконалення механізмів кваліфікації військових кримінальних правопорушень. Запровадження чітко визначених часових меж відсутності військовослужбовця як додаткового кваліфікуючого критерію могло б сприяти підвищенню ефективності досудового розслідування, забезпеченню однакового застосування кримінального закону та зменшенню кількості випадків перекваліфікації дезертирства на самовільне залишення військової частини [3].

У США основним актом військового кримінального законодавства є Єдиний кодекс військової юстиції (Uniform Code of Military Justice, UCMJ), який регулює відповідальність військовослужбовців [5]. Відповідно до ст. 85 цього Кодексу, дезертирством визнається самовільне залишення служби з наміром не повертатися або ухилення від виконання небезпечної служби чи важливого обов'язку. При цьому, санкції суттєво різняться залежно від обставин: у мирний час це позбавлення волі на певний термін, тоді як у воєнний час закон передбачає можливість застосування смертної кари (хоча на практиці частіше застосовується довічне ув'язнення або тривалі терміни ув'язнення з ганебним звільненням) [5].

У Федеративній Республіці Німеччини кримінально-правове регулювання відповідальності за дезертирство ґрунтується на положеннях Військового кримінального закону. Відповідно до § 16 цього Закону, дезертирство карається позбавленням волі на строк від шести місяців до п'яти років, а в особливо тяжких випадках санкції можуть бути посилені. Характерною рисою німецької моделі є орієнтація не лише на каральний вплив, але й на оцінку психологічного стану військовослужбовця, його мотивації та можливості подальшої ресоціалізації. У німецькій військово-правовій доктрині значна увага приділяється принципу пропорційності покарання, а також урахуванню психоемоційних наслідків участі у бойових діях та стресових факторів військової служби [9].

Особливий інтерес для порівняльно-правового дослідження становить практика Ізраїлю, де система військової юстиції функціонує в умовах постійної бойової готовності та тривалих безпекових загроз. Відповідно до Military Justice Law of Israel дезертирство розглядається як тяжке військове правопорушення, що безпосередньо впливає на боєздатність Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ). Водночас ізраїльська модель характеризується гнучким підходом до призначення покарання. Зокрема, добровільне повернення військовослужбовця до місця служби, визнання вини та співпраця зі слідством можуть розглядатися як підстави для пом'якшення кримінальної відповідальності. Такий підхід спрямований не лише на покарання винної особи, але й на відновлення кадрового потенціалу армії та мінімізацію втрат особового складу [10].

На відміну від зазначених моделей, законодавство України в умовах воєнного стану передбачає значно суворіший підхід до кримінальної відповідальності за

дезертирство. Відповідно до ст. 408 Кримінального кодексу України дезертирство, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років. Така кримінально-правова політика обумовлена необхідністю забезпечення належного рівня військової дисципліни та підтримання обороноздатності держави в умовах збройної агресії.

Водночас міжнародний досвід свідчить, що ефективність протидії дезертирству забезпечується не виключно суворістю санкцій, а й застосуванням диференційованого підходу до оцінки мотивів поведінки військовослужбовця. У сучасних європейських та ізраїльських моделях кримінальної юстиції враховуються сімейні обставини, психологічні травми, наслідки бойового стресу, посттравматичні розлади, а також інші чинники, що могли вплинути на прийняття рішення про самовільне залишення служби. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між інтересами військової дисципліни, принципом гуманізму та завданнями загальної превенції.

### Висновки

Проведений аналіз кримінальної відповідальності за дезертирство свідчить про те, що в умовах воєнного стану більшість сучасних країн розглядають це кримінальне правопорушення не лише як порушення порядку проходження військової служби, а як безпосередню загрозу національній безпеці та обороноздатності держави. Дезертирство істотно впливає на рівень боєготовності військових формувань, стабільність системи військового управління та ефективність виконання бойових завдань, що обумовлює необхідність формування дієвого механізму кримінально-правового реагування. Дослідження законодавства Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччини, Франції та Ізраїлю дозволяє констатувати наявність спільної тенденції до посилення кримінальної відповідальності за дезертирство в умовах бойових дій або воєнного стану. Водночас зарубіжні правові системи дедалі частіше застосовують диференційований підхід до оцінки суспільної небезпечності такого діяння, враховуючи мотиви поведінки військовослужбовця, його психоемоційний стан, тривалість незаконної відсутності та факт добровільного повернення до місця служби. Установлено, що ефективність протидії дезертирству забезпечується не суворістю кримінально-правових санкцій, а комплексним поєднанням каральних, превентивних та соціально-психологічних механізмів. Особливого значення набувають інструменти раннього виявлення психологічної дезадаптації військовослужбовців, удосконалення системи військової юстиції, а також формування єдиної практики розмежування дезертирства та самовільного залишення військової частини. На нашу думку, сучасна кримінально-правова політика у сфері протидії дезертирству повинна ґрунтуватися на балансі між необхідністю забезпечення військової дисципліни та дотриманням принципів гуманізму, справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності. В умовах триваючої збройної агресії це є необхідною передумовою підтримання ефективності сектору безпеки й оборони держави.

### Список використаних джерел

1. Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник. Харків : Право, 2021. 768 с.
2. Богуцький П. П. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика кримінально-правового забезпечення військової дисципліни. Одеса: Юридична література, 2020. 412 с.
3. Пашковський М. І. Кримінальна відповідальність за військові кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 321–325.

4. Федірко В. Особливості кримінальної відповідальності за дезертирство в умовах воєнного стану. Науковий вісник публічного та приватного права. 2024. № 2. С. 187–192.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: Верховна Рада України (дата звернення: 10.05.2026).
6. Uniform Code of Military Justice (UCMJ). Article 85 – Desertion. URL: Legal Information Institute, Cornell Law School.
7. Bories C. Military Criminal Law and Discipline in France. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*. 2021. № 3. P. 511–526.
8. Pradel J. *Droit pénal militaire*. Paris : Cujas, 2019. 436 p.
9. Wehrstrafgesetz (WStG) : Military Penal Code of Germany. URL: [https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/?utm\\_source=chatgpt.com](https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/?utm_source=chatgpt.com)
10. Gross E. The Military Justice System of Israel. *Military Law Review*. 2018. Vol. 226. P. 1–35.